

Г. Зімбель

Як утримуються суспільні форми.*)

В цьому нарисі я хочу дослідити специфічні форми, якими зберігаються громадянства як такі. Під громадянством я не розумію лише зібрання осіб сполучених в одній політичній спільноті. Я бачу громадянство всюди, де люди знаходяться в чинних взаєминах і творять спільноту постійну чи переходячу. В кожній з таких спільнот повстає явище властиве так само життю індивіда; кожної хвили кожна така людська група є об'єктом нападу сил внутрішніх чи зовнішніх, якікоби опанувалиб цю групу, її розсаджають. Але тим деструктивним силам завжди протистають сили консервуючі, які забезпечують внутрішню єдність громади й утримують в звязку її складники.

В цьому випадку ми бачимо, оскільки оправданим є представляти громаду—як своєрідну спільноту, відмінну від її індивідуальних складників. Тому що енергії, які забезпечують її сталість, не мають нічого спільного з інстинктом самозбереження індивідів. Вона уживає до того зовсім відмінних засобів. Так що дуже часто життя індивідів лишається непорушним і просперує в той час, як життя групи підупадає. І навпаки. Ці факти більш ніж що інше управняють до погляду на громаду, як на істоту, що має своє автономне існування, яка веде згідно з власними законами, власне життя незалежно від життя своїх складників.

Ми переконаємося в цьому спостерігаючи внутрішній зміст її, еволюцію мови і моралі, церкви і права, політичної і соціальної організації. Всі ці феномени протиставлені одиницям панують над останніми і не залежні від умов, яким підлягає життя індивідів. Хоч група, оскільки вона вже існує своїми зусиллями для самосхоронення, вказує нам на життєву енергію і на силу опору, які немовби походять з якогось єдиного джерела, в дійсності вони є ніщо інше, як наслідок або ліпше сказати—вислідна окремих відмінних феноменів соціальної натури. І то є власне феномени за якими треба шукати.

I

Факт, який вказує найбільш яскраво на проблему тягlosti властивої громадським групам є той, що вони лишаються

*) Унята в наукову форму, стаття знаного соціолога порушує багато найдражливіших питань сучасного суспільно-політичного життя (маси і проводу, повстання і розкладу еліт, суспільних організмів і пр.)

тими самими в той час, як їх складники міняються, або зникають. Ми кажемо, що це та сама держава, та сама армія, те саме товариство, які існують сьогодні й існували десятки, а може і сотки років тому; між тим поміж сучасними складниками тих груп, немає ні одного, який бувби той самий як колись. Ми маємо тут справу з одним з тих випадків, коли розположення річей в часі представляє цікаву аналогію з їх розположення в просторі. Факт, що окремі осібники знаходяться один коло другого, тим самим зовнішні один до другого, не стоїть на перешкоді до створення громадської спільноти; психічна єдність людей тріумфує над їх відокремленням в простороні. Так само відмежування часове покоління не перешкадає тому, що їх послідовність створює в нашій уяві, безпереривну цілість.

У істот відмежованих простором єдність повстає з взаємних ділань і протиділань, тому що єдність цілого означає ніщо інше як звязок поміж складниками, який можемо осягти через взаємне співділання сучасних собі сил. Але коли цілість складається з складників, що відділені часом, то єдність не може повстати в такий спосіб, тому що поміж цими складниками немає обопільности ділань; старші можуть ділати на тих, що звляються по них, але останні не можуть ділати на перших. Тому факт, що громадська спільнота зберігається незалежно від постійної зміни індивідів, залишається проблемою, яку треба розв'язати, навіть тоді, коли генеза тої спільноти є вже зясована.

Коли ми роздумуємо над причинами сталости громадських спільнот, то перше, що приходить нам на думку є сталість землі, на якій ці спільноти живуть. Спільноти не лише державна, але і міська і богато інших в обумовлена перш над усе територією; бо остання являється сталою підставою громадянства, якого склад все змінюється. Але в дійсності сталість місця не спричиняється сама по собі до сталости громадської спільноти; тому що коли населення є вигнане, або обернене в рабство якимсь завойовником, ми кажемо, що держава змінилась, хоча територія лишилась та сама. Отже спільнота, про яку тут іде мова є чисто психологічна — і в дійсності вона творить вже спільноту територіальну, а ніяк не походить від останньої. Коли ця остання вже існує, вона в свою чергу стає одною з підпор спільноти психологічної, допомагає їй втриматись. Але потрібно ще багато інших умов. Доказом чого є те, що богато груп не потребує цієї матеріальної бази (маленькі спільноти, як родина, які лишаються цілковито самими собою, змінюючи місце осідку, міжнародні об'єднання — літераторів, мистців і вчених, або торговельні товариства, які поширюються по цілім світі).

Зрештою, ця перша умова лише формально забезпечує існування групи на протязі часу. Чинник далеко більше важ-

ний є зв'язок фізіологічний поміж поколіннями. Є це ланцюг, що вяже осібників завдяки родинним зв'язкам. Звичайно, спільність крові не завжди вистарчає, щоби забезпечити на довший час єдність колективного життя; часто потрібно є, щоби вона доповнювалась територіальною спільністю. Соціальна спільнота жидів, не зважаючи на їх фізіологічну і релігійну єдність, дуже ослабла після їх розсіяння; вона ніколи не відновлялась полишаючи випадки, коли одна група жидів зіставала довший час зв'язана з якоюсь територією.

Але з другого боку, всюди там де інші зв'язки пірвані, фізіологічний зв'язок являється останнім пристановищем соціальної тяглости.

Цей чинник є ще дуже важний, бо покоління не змінюються за один раз. Те, що в кожний мент нові приходні складають ще меншість залоги у відношенні до тих, що склали вже громадянство у попередню добу, — дозволяє громадській групі лишатись тою самою, незалежно від того, що за довший період часу її особистий склад цілковито зміняється.

Ця тяглість є особливо важною там, де вона має під собою фізіологічну підставу поколінь. Але не менш важною й там, де фізіологічної тяглости бракує цілком. Візьмім католицьке духовенство. Тяглість тут походить від того, що завжди лишається вистарчаюча кількісь старих активних членів, які уводять нових.

Ця тяглість є дуже важливою — бо від неї походить стабільність таких груп як наприклад урядництва; вона утримує, незалежно від індивідуальних змін, незмінним той об'єктивний дух, який є підставою прикметою урядництва. В усіх випадках на місце фізіологічної підстави соціальної тяглости, приходять підстава психологічна*)

Це поступове і повільне оновлення громадської групи, обумовлює її безсмертність і ця безсмертність є дуже важливим соціологічним феноменом. Збереження соціальної спільноти протягом необмеженого теоретично часу, дає їй вартість безмежно вищу за вартість індивіда. Ціле життя індивіда є зорганізоване так щоби закінчитися в певний час і до певної міри, кожна особа розпочинає своє існування сама від себе. Натомість існування громадянства не є апріорно замкнене в певний протяг часу; воно немовби вічне і тому громадянство може розпоряджати такими силами й досвідом, які його піднімають дуже високо над одиницями з їх вічними розпочинаннями.

Особиста роля одиниці відходить на другий план згідно з функціями, які вона повинна як представник й продовжувач

*) Велику вагу „психологічної підстави“ в сформуванні і розвитку еліт підкреслює Шпенглер. В цій „психологічній підставі“ бачить він причину високої справності англійської аристократії і фрідрихівської пруської старшинської касті.

групи, бо громадська група наражається на тим більшій небезпеки, чим більше вона залежна від переходячого існування своїх членів. Навпаки, чим більше індивід є істотою безособовою й анонімною, тим більше він є здібний зайняти місце іншого і забезпечити таким чином безперервне існування збірної особи. Це є той цінний привілей, який дав можливість в час війни двох Рож, громадам побороти панування Вищої Палати. В дійсності бій, в якому знищена була половина шляхти відібрав одночасно палаті льордів половину її могутности, тому що остання була звязана з певною кількістю окремих осіб. В протилежність цьому громади були забезпечені від такої причини ослаблення; вони натомість розпоряджали певного рода безсмертністю завдяки нівеляції своїх членів і мусіли вкінці захопити владу. Та сама обставина дає групам перевагу в їх боротьбі з окремими особами. Можна сказати, що Індійська Компанія, щоби утвердити своє панування над тубільцями користались тими самими засобами, що і Великий Могол. Лише вона мала ту перевагу над всіми іншими завойовниками Індії, що її не можна було замордувати.

II

З попереднього ясно, чому в протилежних випадках, тобто коли громадське життя є тісно звязане з життям особи, що керує й панує над даною групою, необхідні є спеціальні устави, аби вона могла втриматись. Про небезпеки, які повстають для збереження спільноти при цій формі правління повчає нас найліпша історія кожного *interregnum*.

Але ці небезпеки є тим більшій чим більше є зосереджені в руках правителя функції, при помочі яких що хвилини відновлюється колективна єдність. Ось чому не грає великої ролі коли правління хвилево переривається там, де панування правителя є лише номінальним, де він панує, але не править; навпаки, у рою бджіл повстає цілковитий нелад з хвилиною, коли його позбавити королеви. Не треба звичайно це королівання утотожнювати з правлінням в людській громаді, тому що королева не видає наказів у властивому розумінні.

Однак королева являється осередком активності рою; перебуваючи весь час в постійному контакті з робітницями, вона є в курсі всього, що робиться в її королівстві і це дає громаді бджіл свідомість її єдності. Але ця свідомість зникає як лише осередок, якому свідомість ця завдячує своє існування, зникає.

Політичні громади пробували уникнути тих різних небезпек, в першу чергу небезпеки *interregnum*, проголошуючи засаду, що король не вмирає. В той час, як в першу добу середньвічча королівський мир вмирав разом з королем, в згаданій засаді знайшло своє втілення стремління громади до самозбереження. І дійсно цей принцип, що „король не вмирає“ мав в собі важну з соціологічного погляду ідею—що король не-

являється королем як індивідом. Навпаки його особистість як така не грає великої ролі. Вона має значіння лише як втілення абстрактної засади володарства, такоїж вічної, як група, на якій чолі вона стоїть. Ця остання проєктує своє безсмертя на особу короля, який в свою чергу зміцнює її тим, що її символізує.

Найпростіший спосіб виявлення тягlosti групи в тягlosti влади є спадкова передача найвищої гідности. Але оскільки організація групи є непевною і слабою, функції провідника вимагають сильною окреслених особистих якостей.*) Так грецький король в героїчну добу не мусів лише бути хоробрим, мудрим і красномовним; від нього вимагалось, щоби він був добрим атлетом і навіть в міру можливости, дуже добрим хліборобом, теслею і будівничим човнів. Загальною засадою є, що там де громада не є ще стабілізована, вона у власнім інтересі дбає про те, щоби владу одержував хтось лише після успішної боротьби зі своїми суперниками. Але там, де форми громадської організації є вже усталені і дефінітивні, міркування особистої вартости правителя відходять на другий плян**).

III.

Інший засіб для обективізації певної соціальної спільноти є втілення у неособовім предметі, який її символізує. Роля таких символів є тоді особливо важною, коли поза уявною, вони посідають дійсну вартість, завдяки чому вони можуть, до певної міри, бути осередками, з якими в'яжуться матеріальні інтереси індивідів. Тоді головним завданням для збереження спільноти є охоронити це спільне добро від руїни, більш менш так само як охороняється засада особистої влади тим, що проголошується безсмертність короля. Цього досягають найчастіше тим, що добра товариства, які мусять бути вічними, проголошуються непозбавальними. Так само як скороминучости природи особи, відпо-

*) Це пояснює, чому в моменти революцій (коли „організація групи є непевною“) — з'являються диктатори, люди великої „особистої якости“. Колиж в такі моменти на чолі групи стоять люди без тих „особистих якостей“, лише оперті на засаді легітимуму — то вони збо падають (Микола II), або мусять спертися на диктатора (Віктор-Емануель II). Це спостереження рішає й питання вартости монархічної засади при ліквідації більшевизму на Україні.

Редакція.

**) Цим пояснюється, чому монархи не придатні для періодів, коли „форма громадської організації не усталені“. Цим пояснюється бонапартизм або „отаманія“ (якою м. и. була і Хмельниччина), форма неминуча і корисна в такі часи, коли громада „у власнім інтересі“ віддає владу над собою здібнішому і такому, що її здобуде „в боротьбі“ з суперниками. З цієї точки погляду Зіммеля — має слушність не засада легітимизму при утворенні влади на Вел. Україні, а засада „бонапартизму“.

Редакція

відає скороминучість його майна, так само тягlosti громадської групи відповідає непозбувальність спільного маєтку. Зокрема добра церковних корпорацій довго лишались подібні до печери льва, куди кожний може увійти, але ніхто не може вийти. Вічність їх посілотей символізувала вічність засади, яка їх лучила. Додайте до того, що ці добра завжди були земельними маєтностями. Земельні маєтності в протилежність до рухомого майна, а особливо до гроша, відрізняються своєю стабільністю („мертва рука“).

В той же час завдяки своєму обмеженні в просторі вони були тою непорушною точкою, ниткою, котрою об'єднувались всі співвласники, котрих лучила як відданість спільній справі, так і їх інтереси. Таким чином „мертва рука“ була не лише джерелом матеріальних прибутків, одночасно це є геніяльний засіб, щоби скріпити колективу єдність й забезпечити її тяглість.

Тої самої об'єктивності, яку дають „мертва рука“ і фідейкоміси колективним добрам, визволюючи їх зпід самоволі одиниць, намагаються, иншими засобами досягнути сучасні асоціації. Так багато з них звязують своїх членів тим, що останні виходячи з товариства тратять право на те, що вони внесли до спільної каси. Це має бути доказом, що сфера суспільних інтересів є відмінна від інтересів осібників, що суспільна група живе власним життям, що вона дефінітивно присвоює собі засоби які вона раз одержала, й пориває раз на завжди звязок тих засобів з їх попередними власниками. Вона так само не може звернути тих засобів як організм який перетравив якусь їжу не може її звернути тим, від кого він її одержав. Такий спосіб поступовання не лише безпосередньо сприяв скороченню громадянства, але допомагає досягненню тої ціли тим, що підживлює в уяві своїх членів ідею суспільної єдності, яка є вища як інтереси осіб і від них незалежною.

Ту саму соціологічну техніку, ще більш досконалу бачимо ми в иншій засаді, яку приймають деякі товариства: взаї розв'язання заборонений є поділ спільного майна поміж членами, лише майно це мусить бути передане иншому товариству, яке переслідує подібну ціль. В цей спосіб не лише забезпечується фізичне існування певної групи, але й ідея якою живе ця група, знаходить своє продовження в групі, яка наслідуює майно і тим самим забезпечує собі тяглість.

IV.

Ми розглянули випадки, коли громадські форми щоби втриматись, шукають свого втілення в особі або в річі. Розглянемо тепер, що робиться, коли ці форми спираються на організ більшої кількості осіб. У цьому випадку єдність групи об'єктивується у групіж. Так релігійна спільнота знаходить своє втілення в клері; політична спільнота в адміністрації або в армії (залежно від того чи ходить про її внутрішнє життя чи про зносини з зовнішнім

світом); армія в свою чергу в старшинському корпусі, кожне стає товариство в своєму виділі, кожне тимчасове об'єднання в його бюрі, кожна політична партія в її парламентарній репрезентації.

Уконститування тих органів, є вислідом соціологічного поділу праці. Відносини поміж окремими особами, які є підставою громадського життя і яких спеціальна форма визначає властивість групи, відбуваються примітивно, безпосередньо від особи до особи. Єдність чину повстає тоді з безпосереднього обміну думок поміж учасниками й взаємного пристосовання інтересів. Релігійна єдність повстає з потреби кожного ісповідувати певне вірування, а військова організація з властивого кожній здоровій людині бажання захистити себе, або нападати на когось; публична справедливість з негайних присудів зібраного натовпу; політична субординація з особистої вищости одної особи над іншими; господарська гармонія від прямого обміну поміж продуцентами. Але в скорому часі ці функції, замість того щоби їх особи заінтересовані самостійно виконували, стали спеціальним завданням визначених до того груп.

Кожна особа, замість того щоби впливати безпосередньо на інших робить це через ті органи. Так класа комерсантів, після того як вона повсталала, являється автономною реальністю, яка, всупереч непостійности індивідів, виконує в певний спосіб свою роллю посередника поміж продуцентами. Корпус урядовців ще виразніше уявляє собою об'єктивну форму, де окремі особи лише переходять і яка зводить на ніщо їх особистости.

Так само уряд перебирає на себе колективно виконання матеріальних зобов'язань поміж різними частинами громадянства і в той же час за посередництвом спеціальних чинників він змушує все громадянство до виконання фіскальних зобов'язань. Так само церква являється неособовим організмом, якого функції виконують священники, які однак не є творцями церкви. Те що в основі своїй полягало просто в міжособових взаєминах усіблюється в спеціальних органах, які існують самі через себе. Вони репрезентують ідеї і сили, які утримують групу в тій чи іншій окресленій формі і, концентруючи ті сили, вони переводять ту форму зі стану чисто функціонального до стану субстанціональної дійсности. Життєві сили одиниці часто звертаються до цього засобу, щоби ліпше служити своєму збереженню й розвитку; ці сили собі створюють якийсь фіктивний об'єкт, від якого вони в певний спосіб вертаються до суб'єкту, з якого походять. Так само в деяких війнах, ми бачимо, що воюючі завязували союз, але наперед багато сил нашого ества має потребу проєктуватися, перебути певну метаморфозу, об'єктивуватися, щоби досягти найвищого ступеня свого впливу. Ті зріжничковані органи, що їх творить суспільство часто є такого самого походження.

Якеж значіння мають ці органи для схоронення громадських груп? Це дасться показати на прикладі. Упадок старих цехів в Німеччині наступив почасти для того, що вони не зуміли створити тих органів. Вони лишилися ідентичними до загальної суми своїх членів, вони не зуміли створити понад індивіда об'єктивної організації, в якій втілюваласьби збірна єдність. Що правда вони мали представників, наділених особливими повноваженнями, але це представництво мало занадто вузько особистий характер; то були певні просто особи, яким доручали виконання функцій найбільш необхідних для збірного існування. Немає сумніву, деколи траплялося, що ці делегації перетворились пізніше в постійні органи публичного життя; але в основі такого перетворення не було. Єдність групи лишалася залежною від відносин між учасниками; вона ані не втілювалась в уряді, якого ідея панувалаб над поколіннями покликаними по черзі ту ідею заступати, ані в спеціальних органах, які виконуючи окремі завдання супроти спільноти, звільнилиб принаймні від тих завдань загал працюючих. Отже небезпеки, які з такого положення повстають можуть бути так класифіковані:

Там, де існують диференційовані органи, суспільне тіло є більш рухливе. Там, де при переведенні якоїсь справи правного, політичного або адміністративного характеру, воно мусить збиратись у своїй цілості, його ділання є дуже обтяжене і то подвійно. Спочатку в чисто матеріальному розумінні. — Бож дійсно для того, щоби якась група мала ділати збірно, передусім потрібно, щоби вона зібралася; трудність, а часто неможливість таких зборів перешкадає тисячі рішень, або відтягає їх до того моменту, коли вони вже є спізнені. Колиж припустимо, що ця чисто зовнішня трудність фізичного зосередження є подолана, тоді повстає трудність зосередження морального. Яким чином в такій великій масі учасників дійти до якогось рішення? Коли рухається натовп, його рухи є обтяжені різного рода сумнівами, і застереженнями, що походять з розбіжності інтересів одиниць, або з їх байдужности. Навпаки, суспільний орган може позбутися всіх тих труднощів, тому що він є створений в спеціальній цілі і складається з відносно обмеженої кількості осіб; тим самим він сприяє схороненню групи, бо завдяки йому суспільна акція є більш скоро і прецизна. До таких труднощів мусить бути віднесена нездібність натовпу до чину, навіть у випадках коли той чин не вимагає ані знання, ані особливих якостей. В багатьох випадках наступає потреба заступити велику кількість осіб — меншістю, бо менша група, лише тому, що вона менша і цілком незалежно від всякої якісної вищости, має більшу свободу рухів, легше може зібратись і з більшою точністю ділати.

По друге коли осягнення кожної окремої громадської справи потягає за собою участь цілої ще не зріжничкованої групи, не можуть не повставати внутрішні тертя; бо апіорно всі складники групи мають однакову вартість й однаковий вплив, і тому прийти до спільного вирішення для них неможливе. Типовим є для цього положення в громаді, коли навіть більшість не може накинати своєї волі, де кожний опозиціонер має право, накладаючи своє вето, унеможливити всяке спільне рішення, чи відтягтись від його виконання особисто. В цій небезпеці, яка при цьому стані загрожує внутрішній єдності групи, створення спеціальних органів допомагає двояко. Поперше корпус урядовців, або комісія розпоряджатиме більшим фаховим знанням як натовп і тим самим можна уникнути третіх і конфліктів, які мають своїм джерелом некомпетенцію. Чин є завжди більше послідовний, коли розуміння положення не залишає місця для вагань у виконавця. Але є ще інша перевага, звязана щоправда з чертою, на яку менше звертають увагу.

Коли, завдяки відсутності об'єктивності часто загал не може діяти одноставно, то причиною того не завжди є некомпетенція. Спільній акції загалу стає часто на перешкоді поділ його на партії. Цей поділ починається від кількох підставових питань, поширюється потім на інші, які вяжуться з попередніми і тоді погодити погляди стає принципово неможливе. Таким чином політичні партії творять противні табори в питаннях релігійних, естетичних і т. і., незалежно від того, що їх противенства на цьому полі не стоять в жаднім звязку з причинами їх підставових розходжень. Боротьба партій має своїм наслідком страшне розбиття сил. Це розбиття припиняється коли замість того, щоб усі справи віддавати на непевний осуд натовпу, розв'язується їх покликаними до того органами.

Нарешті третя перевага такого способу організації полягає на найліпшій керівництві колективними силами.

І дійсно натовп в його способах чину, не може ніколи стати понад дуже низьким інтелектуальним рівнем, бо точка, в якій здібавється найбільше інтелігенції, не може лежати багато вище тої, де зупиняються найбільше обмежені. Кажуть, що хто може найбільше, може і найменше; але не навпаки і тому не найвищі, лише найнижчі складники надають тон загалови. Щоправда це правило не відноситься до інтензивності чуттєвого життя, бо в зібраному натовпі повстає якесь подібне до збірної нервовості, взаємне переекзальтовання індивідів, яке може тимчасово підняти збірну пристрасність понад пересічну пристрасність окремих осіб. Але чи почування так зміцнені є корисні, чи є вони мудрі чи божевільні? Це цілком інше питання. Більш чи менш розумні рішення прий-

няті в стані масового афекту, не можуть перевищувати пересічної, де більш обдаровані зустрічаються з найменш здібними.

Сполучення індивідів може щоправда збільшити могутність почуття й волі, але не можливість порозуміння. Без сумніву, коли громадянство для самозбереження не потребує нічого іншого як лише діланя й протиділаня поміж особами, вистарчає, щоби кожна окрема індивідуальність дала те все, що вона дати може. Але справа мається цілком інакше коли всі мусять діяти як один. Там розходилося про рух молекулів, тут про рух в масі; в першім випадку не було ані можливим ані потрібним, щоби індивідами давали себе репрезентувати, в другім ця репрезентація стає можлива і бажана. Коли велика група хоче сама безпосередно керувати своїми справами, необхідним є, щоби кожен її член розумів і до певної міри апробував засоби акції, якими група керується; тим самим ці засади засуджені на певну тривіальність. Лише коли питання має розвязувати організація з обмеженою кількістю осіб, талант може себе проявляти; оскільки найліпші рішення, з огляду на те, що потрібні для них здібности і кваліфікації є властиві лише незначній меншості, для того щоб перейти у більшім зібранні потребують боротьби, остільки легко переуходять вони у здіференціованім органі*).

Всі ці незручности взяті разом, не лише можуть віддати громадянство, в якім немає здіференціованих органів, на поталу руйнуючим силам, які в собі носить кожна громадська група; позатим вони відразу ставлять його на нижчий ступінь в його боротьбі з могутніми особистостями. Це є те, що загубило ці старі німецькі корпорації, вони не в стані були боротися з особистою владою, яка підчас або після середніх віків повстала в осередку країни або на периферії. Вони зникли, бо їм бракувало того, що лише індивідуальні сили зорганізовані в громадських органах, можуть запевнити громадянству — тобто швидкість в рішеннях, абсолютне зосередження всіх розумових сил, і та вища інтелігенція, на яку є здібні лише особистости чи то під впливом амбіції чи почуття відвічальности.**)

Важним є однак для збереження груп, щоби ці органи не стали цілковито автономними. Треба щоби вони завжди відчували, кочаби глухо, чим вони в дійсності є; треба щоби вони знали, що в конечнім результаті вони представляють ніщо інше

*) З другої сторони, в обмеженім колі організаторів, задрість часто позбавляє впливу талантів, в той час, коли юрба легко дає себе вести геніяльному провідникові.

**) М. п. на успішности революції на Наддніпрянщині згубливо відбилася ета слаба „здіференціованість органів“ влади, їх „демократичність“, самовільна залежність від хитливої маси, страх самостійних рішень і пр.

як реалізовані абстракції; що лише індивідуальні взаємоділяння наповнюють їх конкретним змістом, що вони є лиш формою, під якою в практиці зорганізувались ці первісні сили в тягу свого розвитку. Все, що вони виявляють, це є спосіб, в який первісні спільноти-групи урухомлюють свої сховані енергії, коли ці досягають найбільшу активність. Оскільки отже різничкуючись, вони відриваються від загалу, їх діяльність веде не до збереження, лиш до руйнації.

Дві головні причини до такої трансформації можуть привести. По перше, коли орган кладе натиск на своє особисте життя; якщо він менше прив'язується до громадського інтересу як до свого власного, тоді його зусилля до самозбереження мусять увійти в натуральне протиповенство до стремлень громадянства. До цього антагонізму дає нам приклад бюрократія, приклад щоправда відносно нешкідливий, але характеристичний. Бюра, ці необхідні органи кожної поширеної адміністрації, входять часто в колізію з різноманітними потребами суспільного життя і то з багатьох причин.*) По перше компетенція бюр не може охопити всі індивідуальні випадки, навіть ті, що належать до їх ресортів. Далі, існує часто страшна диспропорція поміж часом, який потрібний, щоби пустити в рух урядову машину і нагальністю заходів, яких треба вжити. Оскільки отже орган, який функціонує так тяжко, до того ще забуває свою роль органу і уявляє себе самоціллю, тоді повстає не лише різниця, але пряме протиповенство поміж інтересами органу і громадянства.**). Частина може втриматись лише коштом цілості і навпаки. Можна в цім випадку порівняти бюрократичну форму до льогічних форм порозуміння. Останні є для реального пізнання те саме, що перша для адміністрації держави; це є знаряддя, яке має організувати висліди досвіду, але яке якраз тому не сміє відірватися від тих вислідів, бо інакше воно тратить цілу рацію існування. Коли льогіка тратить зв'язок з матерією фактів, якої вона є лише схематичним висловом, претендує з себе самої витягти самовистарчаючу науку, претендує з себе самої витягти суперечити реальному положенню.***) Сама вона є лише засобом до пізнання річей; оскільки отже вона, забуваючи свою роль засоба, — хоче сама з себе створити закінчену

*) В цім одна з причин кризи галицького партійництва („еліта“, „авторитетів“) Як на це вказувалося в статтях цього журналу ЛНВ. Редакція

***) Знову відноситься до нашої партійної бюрократії. Редакція

***) В цім причина кризи і розкладу большевизму і соціалізму (включаючи до нього і наш радикалізм) Редакція

систему знання, вона стає перешкодою на шляху научного поступу; так само як бюрократія, коли тратить розуміння свого дійсного призначення, став тягарем для громадянства, якого вона є органом.

Навіть саме право не завжди може оминати цієї надмірної кристалізації. Первісно воно є ніщо інше як форма взаємоділянь поміж індивідами. Потім виникла необхідність в організації спеціальної класи, яка малаб накидати правні норми. Але хоч і корисна і навіть необхідна, ця подвійна організація криє в собі для громадянства поважну небезпеку; зафіксовання такого систему може стати у противенстві до щораз зростаючого ускладнення відносин поміж індивідами і з більш змінливими потребами громадянства. Можуть виникнути випадки коли громадянство для самозбереження потребує зміни правних норм; тоді повстають ці фалшиві положення, яких висловом є відомі формули „*Fiat iustitia pereat mundus*“, або „*sumptus ius, summa iniuria*“. Для того щоби забезпечити праву гнучкість, яка необхідна для його ролі органу, дається судді певного рода свободу в інтерпретації й приміненні законів; і на межі тої свободи лежать випадки, де треба рішучо вибирати поміж ратунком права і ратунком держави. Ми пригадуємо тут цей випадок лише тому, щоби на новому прикладі показати, як соціальний орган уне-рухомлюється в своїй автономії і дивлячись на себе як на цілість, може стати небезпекою для цілоти.

Чи іде справа про бюрократію чи про юридичний формалізм, ця трансформація засобу в самоціль є тим більше небезпечна чим більше цей засіб видається корисним для громадянства.

Але щоби уникнути можливих противенств поміж групою та її органами не вистарчає лишити останнім лише обмежену незалежність; потрібно також, щоби в разі потреби вони відступили загальної функції, яку вони немовби від нього перебрали.

Еволюція громадських груп має в собі те особливе, що їх збереження вимагає деколи раптової редукції в же здіференцію ваних органів. Ця редукція в данім разі є в своїх наслідках відмінна від тої, яка наступає в органах живих істот в наслідок зміни умов їх життя, як атрофія очей у тварин, які перебувають довго в темному місці. В випадках цього рода — безпотрібність функції тягне за собою повільне зникання органу. В громадянстві навпаки, через те, що функція даного органу є потрібна, а орган є неvistарчаючий, виникає потреба повороту до стану безпосередньої виміни ділянь і протиділянь між індивідами. Деколи громадянство є зорганізоване в той спосіб, що ту саму функцію поперемінно виконують первісні складники і здіференційовані органи. Так є в акційних товариствах, де технічні справи є доручені директорам, яких однак загальні збори мають право

звільнити і яким вони мають право наказати, вжити заходів, які директорам не прийшли на думку, або яких вони не мають права ужити самі від себе. Інші менші товариства, доручаючи президентові чи управі ведення справ, забезпечують собі можливість в разі потреби позбавити їх можливості далі виконувати свої функції. Всі революції при допомозі котрих певна політична група поважаючи свій уряд, ставляє легіслатуру і адміністрацію в безпосередню залежність від індивідуальних потягнень, є соціологічним феноменом того самого порядку.

Очевидним є, що подібні редуції не можуть повстати в деяких громадських групах. Коли ці групи є дуже великі або дуже складні, цей поворот правління до маси є цілком неможливий. Існування здиференційованих органів є факт, якого не дасться змінити; тут можна лише бажати, щоби вони були остільки гнучкими, щоби дозволяли заміну іншими особами тих, що в них знаходяться, вразі останні виявляться нездібними.*) Тим не менше існують громади, які вже осягли високий ступень розвитку і де, не дивлячись на це можна спостерегти факти подібної регресивної еволюції, але лише як переходову міру і в той час як виробляється нова організація. Так наприклад єпископальна церква в Північній Америці, не мала на кінці останнього століття священників. Матірна церква в Англії, яка одна мала висвячувати їх, відмовлялася це робити з оглядів політичних. Тоді конечно потреба й небезпека цілковитого розпорошення змусили вірних вивязатися самим з такого положення. В році 1784 вони визначили делегатів - священників і світських, які на своїх зборах уконстатували найвищу церкву — центральний й керуючий орган над всіми окремими церквами. Сучасний історик так описує це: „Це було видовисько дійсно дивне і яке не має аналогічних в історії християнства, ці збори людей, що змушені не обхідністю утворили з самих себе духовну спільноту. В усіх інших випадках — спільнота єпископів творила спільноту вірних; кожний слідував за громадою, головою котрої був священник“. В такий спосіб союз вірних, який до того часу знаходив в єпископальній організації певного рода незалежний субстрат, повернув до своїх первісних форм. Складники знов перебрали

*) Що „існування здиференційованих органів“ суспільности чи групи „не дасться усунути“ — зрозуміння цього факту бракувало м. и. анархістичній Драгоманівщині і „свободолюбному“ народництву (М. Грушевський — його представник в історіографії), негуючим, як елемент „насиельства“, всі атрибути конечного в організованих суспільствах при-
Редакція

силу, яку вони видали з себе, а яка тепер мов вертала до них ззовні*)

Цей випадок є остільки цікавий, що священник свою властивість до утримання єдності вірних одержує через посвячення — отже з джерела, яке немовби знаходиться зовні і понад всіма соціальними функціями. Але факт, що це джерело могло бути заступлене чисто громадським засобом, вказує ясно звідки вона являлась в дійсності. Легкість, з якою ці люди зуміли заступити таку стару організацію, присвоюючи собі соціальні сили, завдяки котрим вона колись повстала, щоби знову її урухомити, являється просто прикладом надзвичайного політичного і релігійного здоров'я народу. Навпаки багато громадських організацій упало лише тому, що відносини поміж їх первісними силами і спеціальними органами, що з них вийшли, втратили ту гнучкість, щоби маса могла вразі заникну або виродження органів, перебрати знову на себе виконання їх функції.

V.

Здиференційовані органи являються, немовби субстратами, що сприяють організації суспільної групи. Але якщо подивитись на це не з точки погляду органу, лише з погляду його функції, в якій спосіб інстинкт самозбереження групи впливає на активність тих органів? — то це було б цілком инше питання. Чи ту активність проявляє нездиференційована маса індивідів, чи спеціальні органи, втім випадку справа другорядна. Тут важна загальна форма і ритм, згідно з яким відбуваються життєві процеси в громадянстві. Бачимо тут два головні випадки. Громадська група може себе зберегти або консервуючи цупко свої раз окреслені форми, протиставляючи руйнуючим їй силам ніби фізичний опір і зберігає в найрізномродніших обставинах, той самий внутрішній уклад. Вона може однак осягти те саме, змінюючи форми своєї організації, і пристосовуючись завдяки такій гнучкості до обставин. Ця подвійність поступовання відповідає, без сумніву, якось загальному закону, тому що аналогії до нього знаходимо навіть у фізичному світі. Приглянемося отже до тих двох способів суспільного самозбереження.

Спосіб чисто консервативний знаходить собі примінення найбільше в громадянствах, які складаються з відмінних елементів і які є під сталою загрозою ворожих сил. В цім випадку кожне потрясення, звідкіляб воно не прийшло, коває в собі небезпеку, треба уникати навіть найбільш корисних

*) Подібним явищем є шочастя українська автокефальна церква на Україні, яку її противники там наївно обвинувачують в самованстві.

змін, оскільки останні можуть викликати якебудь заміщення. Так наприклад така складна держава як стара Австрія, з вічно несталою рівновагою, мусіла бути дуже консервативною, тому що кожна зміна могла там викликати шкоди, які годі було направити. Загалом такого способу мусять триматися великі політичні організації, де складники дуже відмінні; хіба що ця відмінність (гетерогенність) навпаки, завдяки гармонійному поділові праці поміж ними, сприяє внутрішній єдності.

Той самий консерватизм виступає тоді, коли якась громадська форма пережила себе, втратила сенс свого існування, а її складники є готові вступити до інших громадських сполучень. Форми групи стоять в тісному звязку з кількістю складників і структура, що відповідає громадській організації з певним обмеженим складом, тратить свою вартість, коли цей склад збільшується. Але ці внутрішні трансформації і ціла праця, потрібна для асиміляції нових членів, потребують великої витрати сил. Групи, що втратили ціле своє значіння, тих сил вже не посідають; всю решту своїх сил вони потребують на те, щоби охоронити свою форму від зовнішніх і внутрішніх небезпек. Ось чому нпр. німецькі корпорації в середніх віках заборонили самі собі приймати нових членів. То було зроблене не лише тому, щоби зафіксувати кількісні розміри групи, обмежуючи останню до існуючих вже членів і їх нащадків, а ще і тому, щоби уникнути тих структуральних змін, які є звязані з кількісним поширенням і які група, що втратила рацію існування, перенести не є в стані. Коли якабудь асоціація знайдеться в подібному стані, інстинкт самозбереження наказує їй зробитися вузько-консервативною*).

Ми приходимо тепер до розгляду випадків, коли навпаки якнайбільша гнучність громадських форм є передумовою їх тяглості. Це буває наприклад з меншими гуртками, які існують в лоні більшої громадської форми, існування яких є лише толероване, якщо навіть цей гурт, щоби зберегти себе, не мусить уживати незаконних засобів. Лише за поміччю надзвичайної еластичности подібні групи можуть, схороняючи свою внутрішню спаяність, знаходитися постійно в стані оборони, або навіть, при нагоді, переходити з оборони в наступ і навпаки. Вони мусять вміти втиснутися в кожен щілину, поширюватися й зменшуватися згідно з обставинами і як флісід прибирати всі можливі форми. Так наприклад різні підпольні товариства змовників або злочинців мусять вміти постійно ділитися і працювати окремими групами. В такий спосіб такі групи здібні утриматися і то з такою постійністю, як наприклад цигани, що казали про себе: „Нема сенсу нас вшати, тому що ми не умремо ніколи“. Теж саме

*) Такий є теперішній стан комуністичної партії в Росії, яка висунула гасло — затіснення організації.

кажуть відносно жидів. Рухливість соціальних форм не раз може бути умовою їх сталости.

Якщо тепер пошукаємо, в яким звязку стоять два згадані протилежні способи в загальними формами громадської організації, то побачимо цілий ряд протиривств. Відомо, що існування групи є часто звязане з існуванням певної класи і то в такій мірі, що група не може втриматися, якщо не втримається ця класа, з усіма своїми специфічними властивостями; цю роль відіграє деколи найвища класа, деколи найбільш численна, деколи нарешті класа посередня. І ось в двох перших випадках потрібна не порушність громадських форм, в третьому випадку натомість, потрібна їх еластичність.

Аристократія є загалом консервативна. Вона не може тривати довго, якщо не окреслить різко — свій кількісний склад і спосіб організації. Кожна спроба заворушення мусілаб порушити ту виняткову і рідку пропорцію, яка згідно нашій гіпотезі існує поміж якостями індивідів і їх положенням в громадянстві. Але в дійсності головною причиною революції завше в усіх аристократіях буває те, що така абсолютна справедливість у розподілі влади ніколи не зустрічається. Коли якась меншість являється суверенною, то своє панування вона завдячує завжди цілком иншим засадам, аніж тій ідеальній пропорційности, яку ми припустили. В таких обставинах правляча класа має всі підстави уникати всяких новаторств, бо вони пробуджують справедливі, чи які справедливиими видаються, претенсії тих клас, якими правлять і які можуть потягти за собою не лише зміну осіб, але те, що нас у нашій досліді найбільше цікавить, зміну устрою. Вже сам факт, що не раз особисте панування бувало змінене за помічю маси, вказує на те, що в такийже спосіб може бути зліквідований самий принцип аристократії.

Таким чином найліпший спосіб для аристократичної конституції утриматись, полягає — в урухомленні себе, оскільки це лише можливе. Це відноситься не лише до політичних груп, але так само до релігійних асоціацій і до фамілійних і світських товариств, які приймають аристократичну форму. Всюди де встановлюється аристократичний лад, є необхідний суворий консерватизм і то не лише, щоби певні особи могли втриматись при владі, але для схоронення самої аристократичної засади. На це вказує виразно історія реформістських рухів в аристократичних конституціях. Коли аристократичне суспільство намагається пристосуватись до нових соціальних сил і нового суспільного ідеалу, коли воно наприклад полегшує умови ви зиску нижчих клас, регламентуючи привілеї законом, то всі ці реформи, оскільки вони переводяться добровільно, мають своєю кінцевою ціллю навіть не ті зміни які вони за собою потягають, лише стабілізацію існуючих інституцій, які самі залишаються без

змін*). Зменшення аристократичних привілеїв є лише засобом до рятунку існуючого ладу в його цілості. Але коли вже справи зайшли так далеко, то звичайно такі уступки не вистарчають. Кожні реформи підкреслюють нові недомогання існуючого ладу, які вимагають реформ і нарешті рух, який мав утримати існуючий лад, веде, як по похилій площі, до руїни цілої системи. У цьому випадку єдиний шлях рятунку, оскільки все нові претенсії не можна змусити до мовчанки, це радикальна реакція і відкликання вже навіть переведених реформ. Загальне замішання, на яке наражається аристократія, погоджуючись на модифікації свого устрою, вказує, що скрайна непорушність є для неї найліпший хліб до оборони.

Наколи якразовою цією формою групи є не панування меншости, лише самоуправа більшости, то й тоді радикальна стабілізація запевняє групі певніше існування. Це виходить вже з того, що маси, які творять постійну громадську спільноту — мають виразно консервативну психіку. Тим вони відрізняються від тимчасових груп, які повстають з людських збіговись. Ці останні навпаки проявляють у своїх нахилах і рішеннях якнайбільшу рухливість: при найменшому впливі — вони переходять від одної крайности до другої.

Суспільнаж рівновага, яка полягає на масах, дуже тяжко може бути порушена. Звідси цей ратуєчий маси інстинкт, який їх змушує, щоби охоронити суспільну єдність від впливу змінних обставин, до схоронення існуючих форм, замість того, щоби ці форми пристосовувати до кожної зміни середовища.

В політичних громадянствах згаданому висліді сприяє те, що громадянства, які мають підставою найчисленнішу клясу і де рівність індивідів найбільш досконала, звичайно мають хліборобський характер.

Цілком інакше, коли панує середня кляса і від неї залежить суспільна форма. Це впливає з особливої властивості цієї кляси; лише вона має межу, як вищу так і нищу, вона одержує весь час нові складники, як з нищої так і з вищої кляси і так само сама віддає одній і другій свої складники. Завдяки цьому для неї утворюється характеристичний стан постійного хитання, і для того, щоби утриматись, вона потребує великого уміня змінитись, улягати зовнішнім обставинам. Лише при цій умові вона може керувати загалом і передбачувати його неминучі рухи, схоронюючи непорушною, незалежно від змін, які вона мусить переходити, підставу власної форми і сили.

Такого роду суспільству є властива тяглість. Воно не посідає ані абсолютної рівности індивідів, не знає вона рівнож поділу суспільства на дві частини — вищу і нижчу. Се-

* Це є випадок „українізаційної“ політики рос. большевизму, яка мала зовсім иншу, а не ту декларативну ціль, в яку вірили наївні „малороси“.

редня кляса приносить з собою цілком новий суспільний складник. Це не є лише третя кляса, додана до двох інших, яка різниться від них так, як вони одна від другої лише степенем. Її відмінна риса, це те, що вона знаходиться в стані постійного обміну з двома іншими клясами і що ця постійна флюктуація зтирає клясові межі і заступає їх тяглими переходами.

Бо дійсно, тяглисть збірного життя полягає не в тому, що окремі шаблі суспільної драбини є наближені оден до другого, лише в тому, що окремі особи можуть пересуватись з гори на долину по цій драбині.

Лише при цій умові не буде поміж клясами порожнечі. Потрібним є, аби індивідуальні існування могли послідовно переходити через найвищі і найнижчі положення — тоді лише долина і гора суспільної ієрархії є дійсно пов'язані поміж собою. Легко побачити, що подібне явище має місце і в середині самої середньої кляси; чи то йде про погляди, виховання, мавток, функції, — умовини є сталі і тяглі лише тому, що та сама особа може їх легко змінити.

Це є причини того, що суспільству, в якому плянуючу роллю відіграє середня кляса, властива є велика гнучкість; складаючись з таких змінливих складників, для нього є легше втриматись, примінюючись до змін середовища, аніж лишаючись непорушним. З другого боку можна довести, що група, в якій соціальні становища є численні і зближені до себе, мусить лишатись гнучкою і змінливою, якщо не хоче, щоби в її внутрі повстали поважні заломання. Там, де соціальні становища дуже різнородні, можливості для одиниці побачити себе на властивому місці є далеко більш обмежені, аніж в суспільстві з системою різко окреслених кляс і де, внаслідок того, кожний є замкнений в певну групу, в середині котрої він може свобідно рухатись. В останнім випадку, де суспільство є поділене на певну невелику кількість різко відділених соц. становищ, кожний з правила, заздалегідь виховується відповідно до того відтинку, в який він має пізніше вступити. Оскільки окремі суспільні кола є досить широкі і вимагають від своїх членів лиш досить загальних цінностей, то дідичність виховання, приклад, вистарчають, щоби бути вже з гори прийнятим до того чи іншого кола. В такий спосіб витворюється вже заздалегідь гармонія поміж прикметами особи і суспільними умовами. Тамже, де завдяки існуванню середньої групи, існує ціла гамма різних соціальних становищ, ці самі сили не можуть вже з тою самою певністю наперед означити прикмети одиниці.

Гармонія, що в першій випадку вже заздалегідь витворювалась, мусить тепер бути знайдена a posteriori і при помочі досвіду, тому потрібне, щоби кожний індивід міг

полишити своє становище в суспільстві, якщо воно йому не відповідає і щоби перехід на нове місце, до якого він є здібний, був завжди можливий. В наслідок цього в данім випадку, для збереження групи є необхідним, щоби межі поміж окремими класами могли легко пересуватись, бути постійно направлявані, щоби соціальні становища не були зафіксовані. Лише в цей спосіб кожний може знайтися на тім становищі, яке відповідає його якостям. Тому громадянство, в якому панує середня класа, мусить послуговуватись для свого збереження, протилежними засобами аніж громадянство аристократичне.

VI

В попередньому ми студіювали змінливість суспільних груп, як їх засіб примінятися до вимог життя; вона полягає в пристосованні, щоби запобігти руїні. Але повстає питання, чи ця здібність переходить через відмінні, навіть протилежні, положення, допомогла збереженню групи лише як засіб реагувати на зміни середовища, чи є вона так само засадою внутрішнього устрою групи?

І дійсно, абстрагуючи від зовнішніх обставин, здоровля суспільного тіла, взяте як звичайний розвиток його внутрішніх енергій, чи не вимагає воно безнастанних змін в поведінці, постійної змінливості форм? Вже індивіди не можуть зберегти себе не змінюючись; вони підтримують своє життя не через непорушну рівновагу між внутрішнім і зовнішнім, але здані на безнастанний рух, який змушує їх переходити від ділання до відчужання і навпаки, від одної їх форми до другої.

В рівній мірі не є виключене, що сили, від яких залежить внутрішній звязок у громадянстві, потребують змінитись, щоби зберегти своє ділання на свідомість. Ми часто можемо зауважити, коли суспільна єдність є занадто сильно звязана з певним громадським ладом; це наступає тоді, коли лад триває довго без змін. Досить в цьому разі, щоби якесь зовнішнє потрясення захитало цей лад, щоби була загрожена і суспільна єдність. Наприклад, коли мораль є занадто тісно звязана з певною релігійною концепцією, вільнодумство, руйнуючи релігію, загрожує й моралі. Так само родинні звязки терплять, коли бідна родина раптово збогачується чи богата бідніє. Так само занепадає національна єдність, коли вільна держава тратить свою свободу (вистарчає пригадати Атенців в македонській добі); або коли, навпаки, деспотичний лад раптово уступає місце свободі, як це часто буває в наслідок революції. Видається отже, що певна змінливість не дає груп зсолідаризуватися відразу з деякими спеціальними формами. Часто зміни, через які переходить громадська група, її імунізують; багато частин її мо-

же відпасти, але головний життєвий нерв лишається здоровим.

Правда, нам видається, що лише мир і гармонія інтересів допомагає схороненню єдності групи; кожне противенство немовби ховає в собі небезпеку і що на побороення його безплідно зуживаються сили, які моглиб бути зужиті на діло позитивної організації.

А між тим протилежна думка має в собі більше підстави. Громадянство зацікавлене в тому, щоб мир і війна чергувались в повнім ритмі. Це має слушність як у відношенні до зовнішніх війн, за якими наступає доба миру поміж державами, як рівнож до війн внутрішніх, партійних конфліктів, всякого роду опозицій, які повстають підчас стану внутрішньої гармонії і згоди; *) ціла різниця полягає лише в тому, що в першій випадку ми бачимо чергування явищ, в другій вони відбуваються одночасово.

Але ціл, до якої стремиться, є та сама, лише засоби, якими вона досягається, відмінні. Боротьба проти ворожої сили дає групі живе почуття єдності і потребу боронити її. Спільне противенство проти третього, ділає як об'єднуючий чинник і то далеко в більшій мірі, як спільний союз з третім; це є факт, який оправдується майже без винятку.

Немає групи родинної, релігійної, господарської, чи політичної, яка не потребувала такого цементу. Ясніша свідомість своєї єдності, яка повстає завдяки боротьбі, зміцнює цю єдність і навпаки. Можна сказати, що для нас, людей, яким є властиве розуміння різниць, почуття гармонії і єдності може зміцнитись лише через контраст з протилежним почуттям.

Але противенства, що ділять складники одної і тої самої групи, можуть мати такі самі наслідки; вони більше підкреслюють її єдність, тому що, розтягаючи суспільні звязки, вони їх роблять більш помітними. Щоправда, таким способом можна цілковито пірвати ці звязки, але оскільки ця остаточна межа не переступлена, усі конфлікти, які виростають на тлі громадської солідарності, зміцнюють цю солідарність, незалежно від того, чи діючі особи є свідомі того чи ні. Так, боротьба, яку ведуть між собою різні частини громадянства, має часто, як наслідки, законодавчі міри, які мають покласти кінець цій боротьбі, і які, хоч і повстали з егоїзму і війни, дають спільноті більш живу свідомість її єдності і солідарності.

Вкінці бажання запобігти противенствам і змягчити їх наслідки, веде до союзів, до господарських і інших конвенцій,

*) Пригадка для наших противників в таборі півінтелігенції, які воюють з „голою нещастією“ в партійнім житті.

які, хоч і зроджені з антагонізмів, сприяють в позитивний спосіб звязкові цілості.

Цю подвійну функцію опозиції, в залежності від того, чи вона скерована нзовні чи всередині, знаходимо в найбільш інтимних відносинах одиниць і вона має в собі всі ціхи соціологічного феномену; бо і окремі особи мусять протиставитись одна другій, щоби лишитись зєднаними. З боротьби родиться єдність.

В такий спосіб ми вертаємо до вихідної точки цих розважань. Факт, що опозиція може сприяти збереженню групи, є найбільш яскравий приклад тої корисности, яку уявляє собою для того збереження загалом — суспільна змінливість.

Є в людській природі, що контрасти взаємно себе обуславлюють. Якщо змінливість є так потрібна для збереження групи, то не лише тому, що в нижчій закінченій фазі, єдність протиставляється тим переходячим змінам, але тому, що в цілому ряді тих трансформацій, які ніколи не є ті самі в усіх випадках, вона сама повторюється без змін.

Завдяки цьому додатні сторони змінливости, які були вичислені вище, можуть бути збережені, без того, щоби ці зміни загрожували самій засаді єдности.

Хоч акції, протиакції, єдність і опозиція людей, завжди з'являються з певним конкретним змістом, як і їх форма, — всеж таки, лиш ізолюючи цю форму (в дорозі абстракції) від її кожночасного змісту, можна покласти підвалини науці про суспільність, соціології.

Це й старалися ми довести на темі, вибраній для цієї студії.

Р. Завадович

Народження візій

Народження золотосяйних візій
Покажу вам у пеленах сонету —
Колиска їх зі шовку і заліза
Обєднаних думок химерним сплетом.

У сфері творчих зєднань і колізій
Їх ембріон жадав свого лету,
Щоб космос духа думкою прорізав
І в темнї серця сплив вогнем планети.

Дистих матерії і духових субстанцій,
Дует пера і творчого горіння
Голублять такт у молодому танці.

Уся могутність щастя і терпіння
У чаші уст як солод і полин:
Напій безсмертний животворних вин.